

Bucsics Katalin¹

„KI OLVAS MAGYARUL?”

– Kötetek Kosztolányi Dezső könyvtárából –²

Szegedy-Maszák tanár úr emlékének³

Kosztolányi házikönyvtárához

„Kosztolányiné (noha különösebben nem kedvelt bennünket) elnézte, hogy a Tábor utca 12. legyen gyűlőhelyünk. Örült, hogy Ádámnak társasága akadt. Ott-tartózkodásunkkor egy kannányi teát s egy nagy darab szalonnát be is adott többnyire számunkra. Csak olykor távozáskor nézett gyanakodva ránk: nem viszünk-e könyvet. Igaz: a hajdani nyolcezer kötetes Kosztolányi-könyvtár nagy része ekkor már a Sas utcai Baumgarten-olvasóban volt, de még mindig ott állt a polcokon nem egy értékes kiadvány: Freud-, Ferenczi-könyvek, Nyugat-példányok s számos idegen nyelvű és magyar verseskötet. S Ádám készséggel osztogatta az apai könyvtárt. (Ma is ott van még könyveim között – a jellegzetesen kosztolányis, bordázott, kékeszürke szép bőrkötésben – két Sully Prudhomme-kötet.)”⁴ Király István visszaemlékezése kissé sarkosan összefoglalva arról számol be, saját fia segédelmével hogyan hordták szét lassanként Kosztolányi Dezső házikönyvtárának maradványait. Az író özvegyét óvatosságnak, a hagyaték szigorú, de legalábbis tudatos öréneke állítja be, aki férje kötetének elajándékozgatását igyekezett megakadályozni, azokat részben intézményesült keretek közé kívánta menteni, ahogy a visszaemlékezés szerint egy részükkel ezt már meg is tette. E visszaemlékezés szinte minden megállapítását árnyalni szükséges.

Noha arról sok történet, legenda ismeretes, hogy Kosztolányi Ádám miként osztogatta apja kéziratait egy-egy kocsmai meghívás ellenében, az kevésbé köztudott, hogy az özvegyet az elhunyt Kosztolányi egy fiatal rajongója 1957 februárjától több mint egy évig ostromolta levélben – kézirat reményében. S noha az illetőnek az MTA-n

¹ A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa.

² A tanulmány a K 108700 számú OTKA-pályázat támogatásával készült.

³ Jelen dolgozat rövidebb változata előadás formájában hangzott el „A tágasság iskolája” címmel Szegedy-Maszák Mihály születésének 75. évfordulójára rendezett emlékkonferencián 2018. június 19-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

⁴ KIRÁLY István, *Kosztolányi: Vita és vallomás* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986), 17.

Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona hagyatékában fennmaradt levelei alapján arra lehet következtetni, hogy földójuk vágya 1958 áprilisáig biztosan nem teljesült, egyéb bizonyítékok híján további következtetést nehéz lenne levonni.⁵

Néhány évre rá, 1961-ben ugyanis az akkor meglepően fiatalon kéziratok gyűjtésébe kezdő Frank Tibor mint kisdíák kapott kéziratot, pontosabban kéziratröredéket Kosztolányi özvegyétől.

Frank Tibor professzor úr tulajdonát, az ő engedélyével közlöm, Kosztolányi Dezsőné gépiratos levelét pedig az MTA Kézirattárának Kosztolányi-hagyatékából idézem:

„Kérésére küldöm ezt a kézirat<ot> töredéket, kérem ne terjessze, mert ettől is nehezen váltam meg.

Kosztolányiné
1961. máj. 26.⁶

*

Kedves Asszonyom!

Engedje meg, hogy ezuton fejezzem ki nagy-nagy hálámat kérésem nagyszerű te[ll]jesítéséért[.] Biztosíthatom, hogy Thomas Mann levelem mellett ezt becsülöm meg legjobban kézírataim közül. Megértem, hogy nagyon nehezen válik meg kedves férje minden betűjétől.

Hálás köszönettel üdvözlö:

[aláírás]
Frank Tibor

Budapest, 1961. május 27.-én.⁷

⁵ Lásd „Donáth Róbert levelei Kosztolányi Dezsőnének”, in SÁFRÁN Györgyi, *Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona hagyatéka*, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai 11 (Budapest: MTA Könyvtára, 1978), 117. Jelzet: Ms 4635/72–80.

⁶ Nagy köszönettel tartozom Frank Tibor professzor úrnak, hogy a kéziratröredéket és a levelet megtekinthettem. Sajnos csak a kritikai kiadás megjelenése után jutott tudomásomra, hogy az adományozott kézirat egy *Pacsirta*-töredék, így az majd csak a digitális kiadásban fog szerepelni, a regény kötetben megjelent kritikai kiadásában (KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, kiad. Bucsics Katalin, *Kosztolányi Dezső összes művei* [Pozsony: Kalligram Kiadó, 2013]) még nem található.

⁷ „Frank Tibor levele Kosztolányi Dezsőnének”, Bp. 1961. máj. 27. 1. f., in SÁFRÁN Györgyi, *Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona hagyatéka*, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai 11 (Budapest: MTA Könyvtára, 1978), 118. Jelzet: Ms 4635/90. gépirat.

Nem tudni, történt-e még kézirattal hasonló eset, de talán nem zárható ki. Tény, hogy a könyvek egy részének sorsa valóban átgondoltabban indult. Babitsnak az éves Baumgarten-díjkiosztón tartott beszámolójáról közölték a következő összefoglalást a *Magyar Nemzet* 1939. január 19-i számában: „A [Baumgarten] könyvtárban helyet adtak Kosztolányi Dezső 4000 kötetes könyvtárának, úgyhogy az alapító könyvtárán kívül most már két nagy magyar halott költő: Tóth Árpád és Kosztolányi Dezső könyvtára is rendelkezésére áll a magyar íróknak.”⁸ Egyelőre nem találtam pontosabb adatot arra, mikor kerülhettek át e kötetek az alapítványi gyűjteménybe, azon túl, hogy éves beszámolót tekintve valamikor az 1938-as év folyamán. Érdekes, hogy Kosztolányiné ugyanebben az évben megjelent életrajzában ennek a mennyiségnek épp a duplájára tartja férje gyűjteményét – „Élete során körülbelül nyolcezer könyvet gyűjtött össze. Francia, angol, német, olasz, spanyol nyelven.”⁹ Király is – bár talán épp az özvegy kötete nyomán – ugyanerre a mennyiségre utal. Emlékezésében azonban 1938 utáni állapotot idéz meg, hiszen utal a Baumgartenbe került állományra. Sőt, azt írja, hogy a gyűjtemény „nagy része” ott volt már. Bármilyen megfontolt döntésnek is bizonyult, végül csaknem örülni lehet, hogy nem a könyvtár egésze került a Baumgarten tulajdonába. Basch Lóránt 1947-es jegyzetében visszatekintve ugyanis arról számol be, hogy a világháború alatt annak „háza teljesen kiégett, és benne égett az alapítvány könyvtára is, amely magában foglalta Kosztolányi Dezső és Tóth Árpád könyvtárait és a Babits-émlékszóban elhelyezett könyvtárát a nagy költőnek.”¹⁰

Lényegében azonban teljességgel kiszámíthatatlan, vajon mennyi kötetet tartott vissza Kosztolányiné (más kérdés, miért és milyen szempontok alapján): vagyis mennyi lappanghat még, mely egykor Kosztolányi tulajdonát képezte. Minthogy a Tábor utcát is bombatalálat érte, így valójában annál nagyobb esély volt a kötetek fönmaradására, mennél több helyre kerültek, vagyis mennél többet vittek magukkal Kosztolányi Ádám barátai. Hiszen jóllehet, ha kilétük nem is ismert, legalább létezésüket nem lehet kizárni.

Ennélfogva több, mint rendkívüli szerencse, hogy 2011-ben a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdonába került az a negyvenkilenc kötet, mely egykor az író tulajdona volt. Ez az állomány ráadásul az 1902 és 1907 között a Franklin Kiadó által megjelentetett *Magyar Remekírók* sorozat töredéke (az ötvenöt kötetből hat hiányzik: *Arany László munkái* (1904); *Czuczor Gergely költői munkái* (1903); *Csiky Gergely színművei* (1902); *Garay János munkái* (1902); *Kölcsey Ferencz munkái* (1903); *Szigligeti Ede színművei I.* (1902). Minden darab nagy valószínűség szerint autográf számozással rendelkezik,

⁸ [SZERZŐ nélkül], „Babits Mihály beszéde a Baumgarten-Alapítvány ezévi díjkiosztásán”, in *A Baumgarten Alapítvány: Dokumentumok 1936. jan.–1941. okt.*, 3. köt. Babits könyvtár 10 (Budapest: Argumentum Kiadó, 2003), 317.

⁹ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNÉ, *Kosztolányi Dezső* (Budapest: Révai, 1938), 257.

¹⁰ BASCH LÓRÁNT, „Jegyzet a Baumgarten-Alapítványról”, in *A Baumgarten Alapítvány: Dokumentumok 1936. jan.–1941. okt.*, 3. köt. Babits könyvtár 10 (Budapest: Argumentum Kiadó, 2003), 286.

mely egy a sorozaton belül azonos római számból (V.), valamint egy arab számból áll. Az utóbbi nem a sorozat megjelenésének sorrendjét, nem alfabetikus rendet, de nem is igazán életrajzi rendet látszik követni; gyaníthatóan a házikönyvtár saját elrendezési elvéhez igazodik. A számozás ugyancsak hiányzó számaiból mindenesetre egyértelmű, hogy a sorozat Kosztolányi tulajdonában még teljes volt.

Kosztolányi még éppen gimnazista volt, amikor elindult ez a vállalkozás, fölmerül tehát a kérdés, mikor került birtokába a sorozat. Nem bizonyos, de talán ki lehet zárni, hogy otthonról hozta volna magával az 1903-ig megjelent köteteket. Mivel a szerkesztőbizottságban, valamint az egyes életműveket ismertető bevezetők szerzői közt jórészt Kosztolányi egyetemi tanárai voltak – Négyesy László, Alexander Bernát, Bánóczy József, Heinrich Gusztáv –, gyanítható, hogy valamikor a fővárosba kerülésekor, tehát 1903-ban, vagyis annak indulása után egy évvel kezdhette el begyűjteni, megrendelni a sorozatot. Tehát egyrészt az egyetemen hallhatott felőle, másrészt talán épp az otthoni házikönyvtár hiányát válthatták ki valamelyest a fiatal egyetemista számára a *Magyar Remekírók* alapvető munkákat közlő gyűjteményes kötetei. A három köteten kívül, melyek a kuruc költészetből, népballadákból, illetve népdalokból válogatnak, a *Magyar Remekírók* sorozata harminchárom szerzőt vonultat föl: Arany János, Arany László, Bajza József, Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Czuczor Gergely, Csiky Gergely, Csokonai Vitéz Mihály, Deák Ferenc, Garay János, Gvadányi József, Fazekas Mihály, Széchenyi István, Gyöngyösi István, Kármán József, Berzsenyi Dániel, Katona József, Teleki László, Kazinczy Ferenc, Kisfaludy Károly, Kisfaludy Sándor, Kossuth Lajos, Kölcsey Ferenc, Madách Imre, Mikes Kelemen, Pázmány Péter, Petőfi Sándor, Szigligeti Ede, Tompa Mihály, Vajda János, Vörösmarty Mihály. A Révai–Franklin szerződés alapján „újabb kori írók művei”-ből (a fordításokat leszámítva) teljes kiadást nyújtott, „régibb XIX. századbeli írók csak válogatott munkákkal”, „még régibb századbeli írók [...] csakis irodalomtörténeti jelentőségüknek megfelelő egyes mutatóanyagokkal” szerepeltek a sorozatban.¹¹

Kosztolányi az alkotókról

Kosztolányi értekező prózájának olvasója arra lehet figyelmes, hogy az említett névsor nem kis részt az Illyés Gyula által 1940-ben *Lenni vagy nem lenni*, majd Réz Pál által 1976-ban *Látjátok feleim* címen összegyűjtött írások tárgyalt alkotóiét fedi. Ami a korábbi magyar irodalom szereplőiről, életműveiről, műveiről szóló Kosztolányi-cikkek megírásának idejét illeti, meglehetősen tág időszakról van szó: a *Bácskai Hírlap*ban név nélkül megjelent írásokat is beleértve 1905-től – de ezt leszámítva is már 1906-tól – 1935-ig mintegy harminc évet ölelnek föl, lényegében szerzőjük egész munkásságát átfogva. Előfordul, hogy ezalatt egy alkotóról csak egyetlen egyszer írt Kosztolányi, de gyakoribb, hogy többször, évek múltán is visszatért nemcsak olva-

¹¹ Országos Széchényi Könyvtár, Fond2/1042.

sóként, de alkotóként is ugyanahhoz az életműhöz. Míg az előbbi esetre bizonyos évfordulók alkalma adott módot, addig az utóbbira, tehát az ismételt megnyilatkozásokra egy-egy újabb kiadás, valamilyen irodalomtörténeti földolgozás vagy vita is elegendő okot szolgáltatott. Ebből következő, s nem lényegtelen kérdés, ám Kosztolányi esetében a fenti körülmények folytán általában csak találgatni lehet(ett), milyen kiadványokból dolgozott, mikor e szerzőktől idézett, vagy életrajzukból emelt ki egy-egy jellemző vonást.

Arany Jánosról írja a következőket: „Rongyokra olvassuk köteteit, és bepiszkítjuk. Micsoda szép, kézzel fogható földi jele a tiszteletnek. Aki túl van a negyvenen, munkáinak több példányát nyútte el. Egy életre ebből sem elegendő egy példány, akár a viselőruhából.”¹² Az egy-egy alkotóhoz visszatérő írások valóban folyamatos újraolvasásokat jeleztek. A gyűjteményes kötetek alapján Kosztolányi Aranynak szentelt írást legtöbbször, mintegy tízszer, Petőfinek kilencszer. (A név nélküli írásokat is beleértve.) Ez a gyakoriság a többi alkotóról szóló cikkekhez képest is kiugró: Mikszáthról már csak mindössze négyszer, más magyar szerzőkről viszont kétszer vagy csak egyszer emlékezett meg. Az Arannyal kapcsolatos Kosztolányi-részlet egyúttal azért is figyelemre méltó, mert szerzője bizonyos alkotóktól valóban nemcsak a *Magyar Remekírók* kötetével, hanem több(féle) kiadással rendelkezett, s ezeket nemegyszer emlegette is. Pázmányról írva kiemeli, hogy tulajdonában van „[a]z a vastag kilenc kötet, melyet a magyar tudományos egyetem adott ki, imádságoskönyve, hitvitái, haragos prédikációi és országmentő levelei napjaim kedves enyhülete és fölfriessítője.”¹³ Kazinczyról szólva hasonlóképp fontosnak tartja megemlíteni: „[h]uszonegy vaskos kötet sorakozik egymás mellé könyvem polcain, a levelei.”¹⁴

Ami az 1902–1907 közötti *Magyar Remekírók* sorozat kiadványjellegét illeti, leginkább a közművelődést szolgáló – s tetszetős külleme ellenére is elérhető árú¹⁵ – vállalkozás volt. Talán csak hasonló kiadványról van szó Kosztolányi Vajda Jánosról szóló 1927-es írásának fölütésében, mégis érdemes idézni: „Múltkor kezem ügyébe ötlött egyike azoknak a díszműveknek, melyek aranycirádás kötéseikkel, rézkapcsaikkal vidéki szalonok asztalán állanak arcképes albumok, különböző szelencék mellett, s többek közt arra is szolgálnak, hogy a pálinkáspoharakat rájuk helyezték[,] mikor vendégek jönnek. Kinyitottam a fólió alakú könyvet. Költemények voltak benne, a közeli félmúltból, költők versei, kik közül sokan már a föld alatt nyugosznak, de sokan még élnek. Simogattam a finom velinpapírt, amilyent ma már nemigen gyártanak, s olvastam a verseket.”¹⁶ Mint annyiszor, ez esetben sem egyértelmű, Kosztolányi iróniája mire vonatkozik leginkább: a díszes kiadványra, mely egy, a műveltséggel

¹² KOSZTOLÁNYI Dezső, „Arany János”, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Látjátok feleim*, kiad., jegyz. Réz Pál (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1976), 155.

¹³ KOSZTOLÁNYI, „Pázmány Péter”, in *Uo.*, 42. [*Nyugat*, 1920. okt. 15.]

¹⁴ KOSZTOLÁNYI, „Kazinczy Ferenc”, in *Uo.*, 93. [*Új Idők*, 1931. aug. 16.]

¹⁵ Lásd OSzK, Fond2/1042.

¹⁶ KOSZTOLÁNYI, „Vajda János”, in KOSZTOLÁNYI, *Látjátok feleim...*, 211. [*Új Idők*, 1927. máj. 8.]

legföljebb csak kérkedő befogadóréteg igényeit kívánja kielégíteni éppen divatozó, sejtethetően nem maradandó munkák kiadásával, vagy a közönség egy rétegére, amiért a kötetet a legkevésbé sem olvasásra használja. A rézkapcsos leírás alapján csaknem bizonyos, hogy nem a *Magyar Remekírók* sorozatról van szó, mely – hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum állományleírását idézzem – „bordó-szürke dombornyomásos szecessziós díszítéssel, középen aranyozott lant emblémával körülötte »magyar remekírók« felirattal, gerincaranyozással, virágos előzéklappal” rendelkezik.¹⁷ Ezzel a vállalkozással lényegében egyidőben, 1901 és 1908 között adták ki a *Remekírók Képes Könyvtára* sorozatát, mely, bár szintén nem kapcsos, az előbbinél díszesebb és nyilvánvalóan drágább kiadvány volt, továbbá nem csak a magyar irodalomra korlátozódott. Kötetei elejére a szerzők aranyozott, dombornyomásos arcképe került, s – a gazdag illusztrációanyagot is beleértve – vegyest külföldi és magyar alkotók műveit közölte.¹⁸ Ebben a gyűjteményben azonban Vajda János munkái egyáltalán nem szerepeltek – szemben például Reviczkyvel.

Kosztolányi széljegyzetei

Kosztolányi megkerült könyvsorozatának e darabjai – egy-két példányt kivéve¹⁹ – jócskán tartalmazznak az írótól származó aláhúzásokat, jelöléseket, rövidebb megjegyzéseket, melyek ritkábban gyorsírással készültek, illetve azzal váltakoznak.²⁰ Az íróeszközöket tekintve puha grafitceruzás, tintaceruzás, kék, piros, barna és sárga

¹⁷ Fontos megjegyezni, hogy a sorozat bordó színű, szecessziós díszítésű kötésén kívül létezett két másik is, egy szürkés-kék, egyszerűbb díszítéssel, továbbá egy szürke, ugyancsak növényi ornamentikával, egyaránt Gottermayer Nándor kötészetéből. A sorozaton belüli eltérés oka nem független attól, hogy az Aufrecht és Goldschmied vállalat szerződött a Franklin Társulattal, melynek értelmében saját terjesztésre 6600 példányt vett át a *Magyar Remekírókból*. (Vö. SIMON Melinda, „Az Aufrecht és Goldschmied könyvterjesztő vállalkozás története és jelvényhasználata”, *Magyar Könyvszemle*, 1. sz. [2013]: 219–231.) A *Corvina* hirdeteiben pedig több helyütt is olvasható olyan megjelölés a sorozat kiadványainál, mint „Aufrecht és Goldschmidt-kötés szürke alap, barna rajz” (*Corvina*, 1907. okt. 10., 160.), vagy „Franklin-féle pirosbarna köt.” (*Corvina*, 1907. szept. 20., 143.)

¹⁸ *Remekírók Képes Könyvtára* 1–50. köt., szerk. RADÓ Antal (Budapest: Lampel Róbert [Wodianer F. és Fiai] Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedés), 1901–1908. Érdemes megemlíteni, hogy a *Corvina* szerkesztője, Wiesner Jakab „Könyv és részletüzlet” című cikkében többek közt e két, igen hasonló sorozat kiadásának jogosultsága, szükségessége mellett érvel. Lásd *Corvina*, 1907. máj. 30., 78–80. és jún. 30., 84–87.

¹⁹ Jóllehet az olvasásnak van egyéb nyoma is: talán nem egészen véletlen, hogy a *Magyar népballadák* kötete a 45. lapon, a *Görög Ilona* című darabnál nyílik ki.

²⁰ Köszönettel tartozom Parádi Andreának, aki elsőként hívta föl a figyelmem a PIM egykori kiállításán szereplő újonnan beszerzett állományra, Vajda Ágnesnek a további tájékoztatásért és segítségért, Bánki Zsolt főosztályvezetőnek, hogy lehetővé tette az anyag kutatását számomra, továbbá a Petőfi Irodalmi Múzeum könyvtára munkámat segítő számos munkatársának.

színesceruzás, valamint zöld tintás bejegyzések találhatóak.²¹ Ezek vizsgálatából egyfelől az vált világossá, hogy a korábbi magyar irodalomról szóló Kosztolányi-írások bizonyos része e kiadványok bevezetőire és szövegközléseire támaszkodott, amikor néhány életrajzi mozzanatot, vagy részletet ragadtak ki egy-egy életművel kapcsolatban. A megjelent cikkekkel a köteteknek alapvetően kétféle kapcsolódása figyelhető meg, mint az alább néhány példán keresztül látható lesz: egyrészt a bejelölt szövegrészek (aláhúzás, keretezés, fölkiáltójel) egy része idézetbetétté vált, másrészt a művek mellé írt jegyzetek szó szerint, illetve kifejtett formában visszatértek a cikkekben.

Ha valaki kinyitja a *Magyar Remekírók* sorozat *Kazinczy Ferenc munkáiból* című kötetének egykor Kosztolányi által birtokolt példányát, számos bekeretezett szövegrészt láthat, olykor az adott szakaszból kihúzott szavakkal, kihagyott mondatokkal. A megjelent cikkekkel való összevetés alapján megállapítható, hogy az *Új Idők*ben 1931-ben *Kazinczy Ferenc* címmel közölt szöveg kettő, az 1935-ben a *Pesti Hírlap Írói arcképek* sorozatában Kazinczyról írtak pedig hét olyan idézetet tartalmaz, melynek megfelelője kijelölve megtalálható a *Remekírók* kötetének említett példányában. A Kármán József munkáit összegyűjtő kötet jelölései szintén megfeleltethetők hét olyan idézetbetétnek, melyek az 1935-ös *Pesti Hírlap*ban megjelent írásban olvashatóak,²² a Kármán-kötet egyik oldalán pedig a grafit- és kékceruzás keretezett szövegrészekon kívül – néhány gyorsírásos jegyzet mellett – a grafitceruzás „essay” szócska is olvasható.

A *Lenni vagy nem lenni* című írásnak, melynek Széchenyi István központi alakja (így Illyés Gyula és Réz Pál is az említett gyűjteményekbe vette föl, előbbi egyúttal kötetcímben emelve), s mely a Magyar Írók Egyesületének közgyűlésén hangzott el még 1930-ban, volt egy rövidebb rádióváltozata is, ám eltérő befejezéssel, melyet Illyés s nyomában Réz is jegyzetben közölt. E zárlatban éppen a Kosztolányi *Széchenyi István munkái* kötetében grafittal bekeretezett szakasz szerepel, méghozzá az „azonban” szó nélkül, mely a kötetben ceruzával át van húzva. Gyanítható, hogy 1931-ben Balassi Bálintról írva is a *Remekírók* sorozatát használta Kosztolányi. Széchy Károly bevezetésében több aláhúzás is található, beleértve a következő kijelentést: „az első nagy magyar lyricus”. A *Nyugat*ban megjelent írás a következő, szerző nélkül közölt szavakat idézi fölütéseként: „Ő az »első magyar költő«. Ez a megállapítás kissé önkényesnek rémlik.”²³

²¹ Továbbá van még egy-két általam nem autográfnek vélt bejegyzés. Ezek olykor különös módon a verscímeket írják újra a nyomtatott mellé. Ezenkívül pedig található még két kötetben (*Madách Imre munkái; Eötvös József munkáiból 1–2.*) golyóstollas jelölés, valamint egy bejegyzés ugyanilyen íróeszközzel. Utóbbi esetben természetesen a Kosztolányi életében nem használatos íróeszközt semmiképpen, s az írásmódot sem lehet autográfnek tulajdonítani, azonosításuk egyelőre bizonytalan.

²² KOSZTOLÁNYI, „Kármán József”, in KOSZTOLÁNYI, *Látjátok feleim...*, 104–109. [*Pest Hírlap*, 1935. máj. 19.]

²³ KOSZTOLÁNYI, „Balassi Bálint”, in KOSZTOLÁNYI, *Látjátok feleim...*, 24. [*Nyugat*, 1931. szept. 1.]

Máskor Kosztolányi írásaiban – szó szerint vagy valamely gondolatsorba foglalva – fölfedezhetők a kötetekben az adott művekhez fűzött rövid lapszéli megjegyzések. A *Két gyermek sírja* című Vörösmarty-vers mellett zöld tintával az a megjegyzés szerepel: „Tiszta, mint a görög epigramma”, a *Bús kerthez* ugyancsak zöld tintával a következő a jellemzés került: „Kámeára egy érzelmes kép”; A *puszta sírnál* pedig az szerepel: „Ércpaizs (!) faragványai, domborművekkel”. A *Pesti Hírlap* 1935-ös, Vörösmartyról szóló *Írói arckép*ben ezekből a följegyzésekből eredeztethető a következő mondat: „Csodáljuk a *Kisgyermek halálára* áttetsző tisztaságát, az epigrammák zenei és festői tömörségét”. Az előbbi vers címét elképzelhető, hogy Kosztolányi összekeverte a *Két gyermek sírjával* a címek hasonlósága miatt. (A *Kisgyermek halálára* címversnél is szerepel ugyan jegyzet, azonban egész más vonatkozásban, mint amit Kosztolányi Vörösmarty-cikke több vers alapján megfogalmaz: zöldtintás fölkiáltójel szerepel, a „kis játékidat” aláhúzott szavak mellett, s a második versszak első két sorához – „Ki mondja meg neked, hogy már reggel van? Ah / Ki fog téged megint fölkelteni?” – pedig a következő lapszéli megjegyzést fűzte: „Romantikus tettetés. Szimbolikus eszköz. [kiolvashatatlan szó: ...]” Ugyanezen versszak két utolsó sora – „Alunni fogsz, s nem lesznek álmaid / Alunni fogsz s nem lesz több reggeled” – grafitceruzás kerettel, a harmadik versszak sorai – „Te túl vagy már, nincs kétség útadon.” – pedig zöldtintás aláhúzással vannak kiemelve; nem lehet kizárni, hogy Kosztolányi akár saját versfűzésére gondolva jelölte be a vers adott részeit.)

Érdemes még megemlíteni, hogy bár sem a *Gondolatok a könyvtárban*, sem az *Emlékkönyvbe* című vers nem szerepel, még csak címszerűen sem az 1935-ös írásban, az előbbinél az „Sh” és „Shakespeare”, valamint a következő megjegyzés szerepel grafitceruzával: „Nem hisz az emberiség haladásában. Nihilista!”, az utóbbi vers mellett pedig „Schopenhauer” neve olvasható. A Vörösmarty-cikkben Kosztolányi egyfelől leszögezi a következőt: „Szinte színpadiasan-jelképesen születik meg 1800-ban, a század első évében, mint a XIX. század első gyermeke. Valóban az is marad véralkatánál, gondolkozásánál fogva, holta napjáig. Ez a század lázasan bizakodó, építő, reménykedő, de egyben először döbben rá világosan az élet teljes céltalanságára, semmiségére is. A nagy élettagadók, Leopardi, Byron, Schopenhauer ekkor éltek. Vörösmarty is közéjük tartozik.” Majd az írás egy később részében az idősebb költőről azt írja: „Szobájában csak egy Shakespeare-szobor áll. Szelleme is csak Shakespeare-re néz”.²⁴

Reviczkyról Kosztolányi két alkalommal emlékezett meg. A *Bácskai Hírlap* 1905-ös, név nélkül közölt *Heti levelének* Reviczkyról szóló első írását nem igazán lehet e kötet bármely pontjával kapcsolatba hozni. Noha későbbi írásában tett megjegyzése arra utal, diákkorában forgatta Reviczkyt, más, korábbi kiadás(ok)at említ: „Fiatal anyáink költője ő, aki annak idején az újszerűség varázsával ejtette meg szívünket. Kötetjeiben, melyeket még gyermekkorunkban lapozgattunk, száraz leveleket, összehpréselt virágokat leltünk, melyekkel az áhítatos olvasónők megjegyeztek egy feledhetetlen

²⁴ KOSZTOLÁNYI, „Vörösmarty Mihály”, in KOSZTOLÁNYI, *Látjátok feleim...*, 125, 127.

verset, egy-egy gyönyörű, különösen emlékezetes szakaszt²⁵ Tudható, hogy a gimnazista Kosztolányi rajongott e költőért: legelső verseivel is Reviczkyre emlékezik, s a költő szobrának fölállítására gyűjtést szervez Szabadkán, méghozzá egy Reviczky sorsa és költészete által ihletett jelenet, *A kékruhás* írásával s előadásával is; amikor a fővárosba költözik Szabadkáról, édesanyjával meglátogatják a költő sírját.²⁶

A *Remekírók* Reviczky-sorozatdarabját bevezető előszóban több aláhúzás is található; talán említésre érdemes, hogy *A kezdet* cím alatt, a költő drámai alkotásait szemlélő részben grafittal aláhúzza a következő mondatot, s fölkiáltójelet tesz mellé: „az egyik Kálmán királyról, a másik Nero császárról szolt.” Igen valószínű, hogy Kosztolányi saját művére gondolva jelölte be ezt a részt, éppúgy, ahogy a *Kisgyermek halálára* című Vörösmarty-vers esetében is valószínűsítettük. Kosztolányi idézi továbbá a *Válasz egy levélre* című Reviczky-verset, a következő fölvezetéssel: „Egy nőismerőse levelet intézett hozzá. Erre ezzel a verssel felelt, a közvetlenség és érzelmesség legtisztább hangján.”²⁷ A verseskötet e darabja mellett a következő grafitos bejegyzés szerepel: „Reviczky legszebb, legigazibb verse.”

Még érdekesebb megfigyelni, hogyan hozható összefüggésbe egy, a sorozaton belüli másik kötetel is ugyanez az írás. Reviczky sorsa kapcsán földéli a Petőfi által fordított *Egy emlék a kórházban* című verset, Hégésippe Moreau költeményét, majd Petőfi ehhez fűzött jegyzetét citálja, mely a *Petőfi Sándor munkáit* tartalmazó második kötetben grafitceruzával be van keretezve. Az összefüggés talán annak is köszönhető, hogy Petőfiről az *Új Idők* januári számában írt Kosztolányi, a Reviczky-szöveg pedig februárban ugyanott jelent meg. A szóban forgó Petőfi-írás pedig nem csak abban látszik támaszkodni a *Remekírók* e kiadványára (is), hogy lajsttomozza a költő – a kötetben a főbb évszámok mellé szisztematikusan odaírt – aktuális életkorát, hiszen ez már igaz az 1922-es, *Huszonhat év* címmel megjelent rövidebb írására is, ám talán nem lényegtelen, hogy egyedül ebben az 1934-es Petőfi-szövegben említi Kosztolányi Széchenyit, aki a „döblingi tébolydában [...] [c]sak róla [Petőfiről – BK] beszél”.²⁸ A *Remekírók* Petőfi-kötetének *Fejemben éj van...* című darabjához pedig grafittal azt jegyezte oda Kosztolányi: „Széchenyi örületében mondogatta”.²⁹

²⁵ KOSZTOLÁNYI, „Reviczky Gyula”, in KOSZTOLÁNYI, *Látjátok feleim...*, 264. NB. A versidézet nem szerepel a rövidebb újságcikkben (*Új Idők*, 1934. febr. 4.) csak az azóta elkallódott rádió-fölolvasásra készített szövegében, melyet Réz Illyés Gyula nyomán közölt. Lásd a *Tükörfolyosó* című újabb kiadványt (KOSZTOLÁNYI, *Tükörfolyosó: Magyar írókról*, szerk., jegyz. Réz Pál [Budapest: Osiris Kiadó, 2004.], melyben a szöveg végén már az szerepel: „Rádióelőadás, 1935. június 18.”

²⁶ Ezekről részletesen írtam BUCSICS, „Kosztolányi Dezső *A kékruhás*: A fiatal Kosztolányi Reviczky-képéhez” in *Kosztolányi Dezső színpadi művei: Tanulmányok*, szerk. BUCSICS Katalin (Budapest: MTA–ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport, 2017), 193–220.

²⁷ KOSZTOLÁNYI, „Reviczky”, in KOSZTOLÁNYI, *Látjátok feleim...*, 271.

²⁸ KOSZTOLÁNYI, „Petőfi Sándor”, in KOSZTOLÁNYI, *Látjátok feleim...*, 182. [*Új Idők*, 1934. jan. 1.]

²⁹ Lehetséges, hogy Kosztolányi ismerte REXA Dezső *Széchenyi és Petőfi* című tanulmányát, mely idézi e verset. REXA Dezső, „Széchenyi és Petőfi”, *Uránia*, 4. sz. (1925): 8–13.

Mi mondható el a kötetekben található jegyzetekről az elkészült szövegek vonatkozásában? A legtöbb egyezés a harmincas években keletkezett írásokkal állapítható meg, melyek egy része 1935-ben a *Pesti Hírlapban Írói arckép* alcímmel jelent meg, más részük kibővítve (vagy lerövidítve) rádiófölolvasás formájában is elhangzott,³⁰ továbbá egyes szövegek a Somló Béla kiadásában megjelent életműválogatások előszavául szolgáltak. Vannak ugyanakkor írások, melyek bár a *Remekírók*-sorozat részeként is kiadott (élet)művekről szólnak, az egykor Kosztolányi tulajdonát képező példányokban mégsem található olyan nyom, amely arra utalna, hogy az adott alkotói portrékhoz ez a kiadvány szolgált volna forrásul. Ilyen a Pázmány-írás, melynek sok idézetéhez bizonyára a Kosztolányi által említett kilenckötetes Pázmány-kiadást használta föl. Az Eötvös Józsefről 1913-ban írt szöveg esetében pedig az sem kizárt, hogy – noha szövegében megjegyzi: „Drága olvasmányunk az a könyv, amelyben a reformterveiről számol be.”³¹ – szerzője mindössze a *Pallas Lexikon* összefoglalójára támaszkodott e szöveg írásakor, mely utal Eötvös *Reform* címen összegyűjtött cikkeire is.³² Kosztolányi szövegében tudniillik a következő olvasható: „A nemesség elvakultsága – írja – és a zaklatott nép szenvedélye nemzeti katasztrófához vezetnek.» 1851-ben, amikor mindenki fenekedve – a forradalom keserű emlékeivel – beszél a nemzetiségekről, és a könnyes szem még nem látja a kivezető utat, emberséges nemzetiségi politikáról prédikál, a nemzetiségek teljes egyenjogúsításáról.”³³ Így mintha nem Eötvöst, de a *Pallas Lexikon Magyarország 1514-ben* című regényéről írt sorait idézné: „A Dózsa-féle pórálzadást rajzolja benne nagy történeti tanulmánynyal és jellemző erővel, kidomborítja a jelenre nézve ama nagy tanulságot is, hogy a nemesség elvakultsága és a zaklatott nép szenvedélyei nemzeti katasztrófához vezetnek.”³⁴ (Megoldatlan kérdés ugyanakkor a *Lenni vagy nem lenni* Széchenyi-anekdotájának forrása, mivel az a gróf egyik 1848-as naplóbejegyzéséhez kötődik,³⁵ mely csak 1939-ben volt olvasható *Viszota Gyula* sajtó alá rendezésében. *Nota bene* Kosztolányi a beszéd leírásakor is kifejezetten kéziratosságot emleget, amikor azt állítja: „[t]

³⁰ Hanganyaguk nem maradt fenn, Réz Pál pedig már arról számol be, hogy többek közt az Illyés Gyula által közölt rádióelőadások szövege is elkallódott időközben: Illyés Gyula, még jórészt használhatta, figyelembe vehette Kosztolányi hagyatékát, az azóta jórészt elpusztult és elkallódott kéz- és gépiratokat, a lapkivágatokon tett javításokat” – Réz Pál, „Jegyzet”, in KOSZTOLÁNYI, *Látjátok feleim...*, 299.

³¹ KOSZTOLÁNYI, „Eötvös József”, in KOSZTOLÁNYI, *Látjátok feleim...*, 132. [Világ, 1913. szept. 3.]

³² A szóban forgó *Reform* című kötet 1846-ban lipcsei, majd 1868-ban pesti kiadványban is megjelent.

³³ KOSZTOLÁNYI, „Eötvös”, in KOSZTOLÁNYI, *Látjátok feleim...*, 131.

³⁴ *A Pallas Nagy Lexikona: Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben*, VI (Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1894), 199.

³⁵ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi Dezső* (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2010), 442. Vö. KOSZTOLÁNYI, „Lenni vagy nem lenni”, in KOSZTOLÁNYI, *Látjátok feleim...*, 5.

ulajdon szememmel láttam a meghívót, Széchenyi aláírásával, s egy penészes, málladozó papírlapon ennek a beszédének írónnal odavetett vázlatát is.”³⁶)

Megfigyelhető, hogy Kosztolányi korai alkotó-portréi, vagyis a név nélküli *Heti levelek* időszakában, de még a tízes években keletkezettek esetében sem található olyan mozzanat, mely összefüggésbe volna hozható a *Remekírók* köteteinek széljegyzeteivel, jelölésével. Nem kizárt, hogy a korai írásokkal azért nincs egyezés, mert akkoriban még egészen más volt Kosztolányi írásainak szólama, célja. Thomka Beáta mutat rá, hogy e korai írások mennyire szembetűnően lebegtek a műfaji határok között: „Kosztolányi szimbolista korszakának esszéi, mint a Maeterlinckről és Rilke-ről írottak, szuggesztív erejű érzéki-intellektuális prózának tűnnek”.³⁷ Ezzel szemben a harmincas években megjelent (újra)írásoknak szigorúbban ismeret- és tényközlésre kellett szorítkozniuk egy-egy alkotóelőd bemutatásakor – már említett évfordulók, rádióadások, kötetek bevezetéseként.

Ennek a legkevésbé mond ellent, hogy sok olyan bejegyzés van e kötetekben, melyek nem hozhatók szorosabb összefüggésbe a megjelent írásokkal, miközben nem kétséges, hogy Kosztolányi ezeknek bizonyos példányait rendszeresen – néhány bejegyzésből az föltételezhető, nagy időtáv elteltével is – forgatta. A kötetek befogadását személyes megjegyzések – „Édesapám szerette ezt a verset” Vörösmarty *Haj, száj, szem* című költeménye mellett – s a tetszésnyilvánítás változatos formái is kísérik – ilyen például az „isteni”, a „nagyszerű”, a „csodálatos”. Érdemes azonban több figyelmet fordítani a Csokonai-kötet két széljegyzetére. A *Mégegyszer Lillához* következő, ceruzával aláhúzott sorai – „De tán, Lillim! te is kesergesz? / Rab gerliczém saskézbe hergesz,” – mellett a „mily szép”, a *Tüdőgyulladásomról* című versnél pedig a „Kedves versem” grafitceruzás megjegyzés szerepel. Ezekből kiindulva Kosztolányi vélhetően már igen korán, tehát legkorábbi cikkeivel egyidőben jegyzetelte e könyvét, s erre nem csak a megfogalmazás, a szóhasználat látszik utalni. A *Nyugatban* Csokonai összes művei – szavaival – „bírálati kiadása”-nak megjelenésekor közölt szemléjében úgy távolítja el magától a fönti széljegyzetekre s az azok által kiemelt versekre jellemző „rajongó” szólamot, hogy közben bevallottan nem mond ellent neki, sőt – ha lehet ezt mondhatni – más szempontú túlzással felel rá.³⁸ „A Nyugat mozgalma ismét emlegette nevét. Ady Endre versben hódolt a szellemének. Jelképnek tekintették a sápatag, aszkóros debreceni poétát, ki harmincegy éves korában pusztult el, a halhatatlanság küszöbén, diákos dinumdanumok, regényes szerelmek, európai lobbanások, izgató égvívások után. [...] Ekkor tetőződött nálunk a biedermeier láz, a régi bútorok,

³⁶ Uo., 10.

³⁷ THOMKA Beáta, *A pillanat formái: A rövidtörténet szerkezete és műfaja* (Újvidék: Fórum, 1986), 107.

³⁸ Hogy Kosztolányi tisztában van saját szólamának túlzó jellegével is, azért föltételezhető, mert roppant figyelemre méltó, hogy írásában igen jó érzékkel leplezi le az életmű és életrajz bizonyos, jellemzően túlzó vonásait mint mesterséges és a valóságtól igen távoli képződményeket, így a félreismert és a forradalmár Csokonairól kialakított képet.

politúros almáriumok, zenélőórák, rézkapcsos családi albumok divatja, melyekből halovány arcképek merednek ránk. Észrevették, hogy rajzai hasonlítanak ezekhez, és költeményeinek messze hangja eszünkbe juttatja az üvegburás órák poros, vékony zenéjét.”³⁹ Az addig kiadatlan ifjúkori műveknek Kosztolányi ugyanis 1922-ben már jellemzően a nyelvezetében látja alkotói nagyságát: „[e]gyetlen írónk sincsen, Petőfit és Aranyt is beleszámítva, ki ennyire nyelvében, nyelve által élne.”⁴⁰ Ennek fényében Petőfi fordíthatatlanságának bizonygatását egyenesen „fontoskodás”-nak, Aranyét pedig „megközelíthető”-nek találja e költőelődde szemben. (A szöveg ön-íroniájához tartozik, hogy mindez valójában csak átfogalmazása és saját érvekkel való alátámasztása annak, amit „mások” véleményeként fogalmaz meg Kosztolányi a szöveg első részében: „regényes beállítás alapján azt állították, hogy Petőfit és Aranyt is túlszárnyalja, s Csokonai Vitéz Mihály a legnagyobb magyar költő.”⁴¹) 1934-es Csokonai-portréjában, mely az *Új Idők* cikkeként és a már említett Somló Béla-féle kiadás „legszebb költeményei” válogatásának előszavaként is megjelent, lényegében megismétli korábbi véleményét: „Újító nagyszerűsége nyelvében van.”⁴² Érdekes még megemlíteni, hogy a *Remekírók* kötetében szereplő, *Az én poésisom természete* című Csokonai-vers bejelölgetett szakaszai mellett ceruzával a „Kováts” név szerepel, melyhez Kosztolányi következő megállapítása kapcsolható: „Kováts-féle kínrimjeit is művészivé varázsolja.”⁴³

Az „áthasonított borjú”

Szegedy-Maszák Mihály *Kosztolányiról* írott kötetében, miután az *Ékszerész* című, *Alakok*-darab egy Mallarmé-sorra történő utalásának lehetséges forrására következtet, úgy fogalmaz: „ha egy újságírói beszélgetés néhány szava olvasói emlékekre vezethető vissza, akkor föltételezhető, hogy a szövegközöttségnek sokkal bonyolultabb változatai fejthetik ki összjátékukat Kosztolányi verseiben.”⁴⁴ Majd abból az egyébként Petőfi kapcsán született írásból idéz Kosztolányi kiváló értelmezője, melyben az Valéryra hivatkozik a költői eredetiséggel kapcsolatban. A földézett mondat a következő: „»Nincs eredetibb, nincs *miénkebb*, mint az, hogy másokból táplálkozunk. De ezt a táplálékot meg is kell emésztenuk. Az oroszlan voltaképp áthasonított borjú.«”⁴⁵

³⁹ „Jegyzet” in KOSZTOLÁNYI, *Látjátok feleim...*, 307–308. [Nyugat, 1922. dec. 1.]

⁴⁰ Uo., 311.

⁴¹ Uo., 308.

⁴² Uo., 113. A korábbi írást a „gondolatmenet” egyezése miatt Réz Pál mindössze jegyzetben közli.

⁴³ Uo.

⁴⁴ SZEGEDY-MASZÁK, „A kánonok hiábavalósága?”, in SZEGEDY-MASZÁK, *Kosztolányi Dezső*, 432.

⁴⁵ KOSZTOLÁNYI, „Arany János”, in KOSZTOLÁNYI, *Nyelv és lélek*, vál., kiad. Réz Pál, (Budapest: Osiris Kiadó, 1999), 161.

Ebben a vonatkozásban pedig Kosztolányinak a fiatalabb pályatársról megemlékező szövege példaértékű, mely *A Petőfi-vitához* címmel jelent meg, melyben Kosztolányi szövege Földessy Gyula Horváth János *Petőfi* című kötetére írt bírálatához szól hozzá. Úgy véli, a kritika ellenére megkapó Horváth János Petőfit és Shelley-t célzó összevetése, s ennek okán hozzáfűzi: „Minthogy azonban adatokról van szó, én is közölhetek párat, melyet évekkkel ezelőtt Petőfi-könyvem margójára jegyeztem.”⁴⁶ Történetesen éppen a *Remekírók* sorozat Petőfi kötetének széljegyzeteiről van szó. *A Hattyúdal* című, 1844-es költeményt egy 1889-es Reviczky-vershez hasonlítja, Petőfi *Szilveszter éje 1847-ben* című versének egy szakaszáról – „Az milyen szegény gazdagság! / Ez milyen gazdag szegénység!” – Jókai egyik regénycíme jut eszébe s azt írja mellé grafitlalt: „Jókai ötlete innen való?” *A szüleim halálára* című 1849-es Petőfi-vers egy részletét pedig Verhaeren egy verséhez hasonlítja. „A kép ugyanaz, több mint félszázad múltán. Mégis kizártnak tekinthető, hogy Verhaeren ismerte Petőfi versét. Csak a szemlélet, a képzelet megjelenítő munkája hasonlít egymáshoz” – írja, a kötetben látható zöldtintás megjegyzés – „Lásd Verhaeren versét. A szemlélet azonossága.” – nyomán. E cikkben nem említi egy további fölfedezését, mely a „Csodálatos!” zöldtintás megjegyzésből ítélve ugyancsak lenyűgözte Kosztolányit. *A puszta télen* című verset ugyanis egy Oscar Wilde versben (*The Garden of Eros*) hallja vissza, melynek sorait eredeti nyelven oda is jegyezte a kötetbe. A következő megjegyzést fűzi még hozzá, melyet a fönti megjegyzése egészében visszhangoz: „Semmi esetre sem hatás. Csak a szemlélet azonos.”

Elmondható, hogy a *Remekírók* legkülönbözőbb kötetekben található ilyen tetten ért hatás, hasonlóság, párhuzam. Gvadányinál Arany neve bukkan föl a margón, Vörösmarty *Keserű pohár* című verse mellett az *Egy gondolat bánt engemet...* címe szerepel, a *Három rege* című Vörösmarty-vers mellett pedig a következő fölvetés olvasható: „Tompá Virágregékre hatott?” *A Két szomszédvár* „Bús bikaként” szófordulata jegyzeteként az „Aranyra hatott” megjegyzés olvasható. Kisfaludy Károly egy műve mellett ez áll: „Petőfi”, Arany *Lepke* című versének utolsó versszaká alatt a „Reviczkyre hat”, míg Vajda és Reviczky egy-egy költeménye mellett az: „ady”, „adys” minősítés látható.

Kosztolányi és a korábbi magyar irodalom hagyománya

Végül érdemes figyelmet fordítani e ránk maradt csonka sorozatból adódóan a *térre* s az *időre*. Kosztolányi élő, követendő hagyományként tekintett az általa bemutatott és olvasott korábbi alkotókra, s mindemellett (már a kezdet kezdetén) főleg egy közös erő, mégpedig az anyanyelv folytán. 1913-ban a *Világban* jelent meg *A magyar nyelv* címmel az a cikke, mely a főváros új nyelvének lehetőségeiről ír. Csak utóbb tűnt föl számomra, hogy nem kezdeményez ugyan párbeszédet Horváth János *A Nyugat*

⁴⁶ KOSZTOLÁNYI, „Petőfi Sándor”, in KOSZTOLÁNYI, *Látjátok feleim...*, 175.

magyartalanságai című cikkével, különös módon mégis párhuzamos vele, amennyiben a főváros nyelvét a régiségben s a tájnyelvben keresi. „A Magyar stílus elfakult. Egymás után cseperednek fel a nemzedékek, amelyek – megállapíthatjuk – egyre színtelenebbül írnak, egyre fakóbb, savósabb a stílusuk, egyre több Magyar szót felejtnek.”⁴⁷ A kijelentés ugyan főként a „Magyar középosztály, a művelt és Magyar intelligens ember”-re vonatkoztat, tehát nem alkotó nemzedékét kárhoztatja, ám nem mellékes, hogy a mintaadó források közt egy korábbi cikktől eltérően már nem szerepelteti néhány általa nagyra értékelt kortársa nevét,⁴⁸ csupán régebbi korok alkotóit. „Ki olvas magyarul? [teszi föl a kérdést Kosztolányi] Nem újságokat, nem új regényeket, de azokat a régi, drága könyveket, amelyekben benn szunnyadnak a nyelv kánonjai, azokat az írásokat, amelyekben a Magyar szó úgy tündököl, mint az acél, a tűz és a bársony. Én sok gazdag magánkönyvtárt néztem meg, de alig-alig találtam bennük Mikes Kelemt, Pázmány Pétert, Csokonai Vitéz Mihályt.”⁴⁹

Valóban „félrevezető [...] ahogyan a múltban Kosztolányinak a korábbi magyar irodalomra vonatkozó nézeteit minősítették.”⁵⁰ Már a fiatal újságíró Kosztolányi is „[m]egkülönböztetett figyelemmel foglalkozott a régebbi századok magyar kultúrájával.”⁵¹ A jegyzetek alapján már alapos okunk van azt állítani, hogy Kosztolányi időről időre visszatért ezekhez az alkotókhoz, még hozzá a nyelv, a magyar nyelv élő hagyományáért, melyhez – kiváló értőjével együtt – élete végéig erősen ragaszkodott.

⁴⁷ KOSZTOLÁNYI, „A magyar nyelv”, in KOSZTOLÁNYI, *Nyelv és lélek*, 20. [Világ, 1913. szept. 26.]

⁴⁸ KOSZTOLÁNYI, „Az új magyar nyelv: Széljegyzetek egy beszédhez”, in KOSZTOLÁNYI, *Nyelv és lélek*, 17–19. [A Hét, 1913. febr. 6.]

⁴⁹ KOSZTOLÁNYI, „A magyar nyelv”, 21.

⁵⁰ SZEGEDY-MASZÁK, *Kosztolányi Dezső*, 439.

⁵¹ Uo., 124.